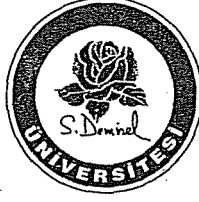

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ**

**III. KUTLU DOĞUM
SEMPOZYUMU**

(TEBLİĞLER)

**20 NİSAN 2000
ISPARTA**

S.D.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 9

BİLİMSEL TOPLANTILAR YAYIN NO : 3

TERTİP HEYETİ

Başkan : Prof. Dr. İsmail YAKIT (Dekan)

Sekreter : Yrd. Doç. Dr. Kemal SÖZEN

Üyeler : Prof. Dr. Mustafa ÇETİN
" Prof. Dr. M. Orhan ÜNER
Doç. Dr. M. Saffet SARIKAYA

ISBN 975-7929-33-6

DİZGİ

Ayşe SERİM

KAPAK

S.D.Ü. Basın ve Halkla İlişkiler

BASKI

Ali ÇOLAK

Yayınlanan Tebliğlerin Sorumluluğu Yazarlarına Aittir.

Yayınlanan tebliğler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

©SDÜ İlahiyat Fakültesi Isparta-2001

İSTEME ADRESİ

S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Merkez Kampüsü ISPARTA

Tel : (0.246) 237 10 61 Fax: (0.246) 237 10 58

KUR'ÂN'DA VE HZ. PEYGAMBER'İN DAVRANIŞLARINDA DENGİ

Yrd.Doç.Dr.A. Galip GEZGİN*

Giriş

Evren, belli dengeler üzerine kurulmuştur. Bu dengeler bozulduğunda, kaos meydana gelmektedir. Denge, kozmolojik, jeolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyolojik olarak değerlendirilebilecek genişlikte bir mefhumdur. Aklî dengesi bozulan bir kişi için *aklî*; ekonomi olumsuz sinyaller vermeye başladığı zaman *iktisadî*; çevrenin tahrip edilip,gerek hayvanlar gerekse bitkiler aleminden bazı türler yok olduğu zaman *ekolojik*; toplumda kargaşa ve huzursuzluk,rahatsız edici boyutlara ulaştığında da *sosyal dengenin* bozulduğundan söz ederiz .

Bozulan bu dengelerin yeniden kurulabilmesi, sanıldığının aksine kolay değildir .Önemli olan, evrende varolan dengelerin bozulmadan korunmasıdır. Esasında her aşırılık da bir dengesizliktir. Bu aşırılıkları engelleyen kavramlar da denge unsurudur.İşte Kur'ân, hayatın her safhasında var olan “*denge*”ye dikkatlerimizi çekmekte, bu dengelerin korunması için ön uyarıları yapmaktadır.

Denge olgusu, Kur'ân'da, “ *adalet*”, “*kader*”, “ *kasd*”, “ *kıst*”, “*mizan*” gibi kelimelerle ifadesini bulmaktadır. Biz bu kelimelerden ziyade genel olarak “ denge”nin Kur'ânî boyutunu ortaya koymaya çalışacağız .Ayrıca Hz. Peygamber'in davranışlarında gözlemlenen “*dengeli bir hayat*”tan bazı kesitler sunacağız .Bunun için de, öncelikle “ Denge” nin ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekir.

Denge Nedir ?

Batı dillerinde “equilibrium”¹, “balance”² kelimeleri ile ifade edilen denge, eski Türkçe’de “tenğle”³, diye geçmekte olup, iki şeyi

* S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

eşitlemek, denkleme anlamında kullanılmaktadır. Denge kelimesi eşitlik, denklik gibi anlamları ifade etmekle birlikte günümüzde bilimsel bir kavram olarak şu anlamlarda da kullanılmaktadır: “Karşıt iki kuvvetin eşitlenmesi sonucu meydana gelen durgunluk hali” , “organik hayatın bileşkenleri arasındaki uyum”⁴ Arapça’ da denge kelimesini ifade eden kelimelerin başında “kavam”, “adl” kelimeleri gelmektedir. “Kavam” kelimesi, sözlüklerde “denge”⁵ “bir insanın hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan şey”⁶ anlamlarına gelirken, “adl” kelimesi ise etimolojik olarak “IDL” kökünden olup : “Devenin her iki yanına sarkan yükün her bir taraftaki kısmına” denir.⁷ Devenin sırtındaki yükün ağırlığı her iki tarafta da eşit ve dengeli olmalıdır .Aksi halde, biri hafif, diğeri ağır olması durumunda yük ,devenin

¹ The Merriam-Webster, *English Webster's Third New International Dictionar , Unabridged Dictionary of the Language* , Editor in Chief Philip Babcock Gove, Ph .D., Massachusetts, U.S.A., 1981, s.768.

² Webster , a.g.e., s. 164 ,165.

³ Kaşgarlı Mahmut, *Dîvanü Lugati't-Türk Tercümesi* (I-IV), (Çev. Besim Atalay), T.D.K.Y. 523, T.T.K.B., Ankara 1986, c.III, s. 403.

⁴ Webster, a.g.e. s.768. Tuğlacı (Pars), *Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1971, c.I s.541. Hançerlioğlu (Orhan), *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul, 1976, c.I, s.295.

⁵ el-Cevherî (İsmâil b. Hammad) (ö.393/1002), *es-Sıhah, Tâcu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye* (I-VI), (Thk.Ahmed Abdulğafur Attar), Daru'l-İlm, Beyrut, 1990, c.V, s.2017; İbn Manzûr (Cemalu'd-dîn Muhammed b. Mükerrim) (ö.711/1311), *Lisanu'l-Arab* (I-XV), Daru'l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrut 1410 H./1990M., c.XII, s.499; el-Fîrûzâbâdî (Mecdu'd-din Muhammed b. Yakub) (ö.817/1414), *el- Kâmûsu'l-Muhît* (I-IV), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, İkinci Baskı, Kahire, 1952, c.IV, s.168; ez-Zebîdî (Muhibbu'd-din Muhammed Murtaza el-Huseynî el-Vâsîfî) (ö.1205/1790), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (I-X), Kahire,1308, c.IX, s.36; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi* (I-IV) Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305, c.IV, s.459; Ayrıca bkz. er-Râzî (Zeynu'd-din Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr) (ö.666/1267), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ânî'l-Azîm*, (Thk. Hüseyin Elmalı), T.D.V.Y. No:236, Kaynak Eserler Serîsi :17, Birinci Baskı, Ankara, 1997, s.467.

⁶ el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., c.IV, s.168; ez-Zebîdî, a.g.e., c.IX, s.36; Âsım Efendi, a.g.e. c.IV, s.459.

⁷ İbn Manzûr, a.g.e. c. XI, s.432.

sırtında duramaz.İşte semantik olarak “adl” kelimesi, tıpkı devenin sırtında dengeli bir şekilde duran yük gibi her iki tarafa aynı şekilde eşit hüküm vermek, dengeli olmak demektir.⁸ İşte “kavâm” ve “adl” kelimeleri bu anlamlarıyla sinonim olup DENGİ anlamına gelmektedir.Arapça’da ve Kur’ân’da denge ile ilgili “*kast, kasd, muvazene*” gibi kelimeler⁹ de geçmektedir.Ancak bu bildirinin genel çerçevesi içerisinde ayrıntıya girmek istemiyoruz.

Şu halde “denge” kelimesiyle kastedilen ,bir şeyin ne fazla ne eksik olup ,belli bir düzende ve ahenk içinde olması halidir.Şimdi Kur’ân’da denge ile ilgili ayetleri ele alalım.

I) Kur’ân’da Denge:

a) Evrende Varolan Denge:

Kur’ân’da, evrendeki dengeye işaret edilirken, gökyüzünün yükseltilip, ölçü ve dengenin bulunduğu,¹⁰ bu ölçü ve dengenin bozulmaması emredilmektedir.¹¹ Genellikle müfessirler, “mizan” kelimesini “adl” yani denge anlamında yorumlamışlardır.¹² er-Râğib

⁸ Gezgin (Ali Galip), *Tefsirde Semantik Metod ve Kur’ân’da “Kavm” Kelimesinin Semantik Analizi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta, 1999, s.163, 164.

⁹ Bu kelimelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.Çetin (Mustafa), *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Ölçü ve Denge*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996, ss.2-17. Gürbüz (Faruk), *Kur’ân’da Denge*, Denge Yayınları: 90, İstanbul, 1997, ss.27-142.

¹⁰ Rahman (55)/7

¹¹ Rahman(55)/8

¹² et-Taberî (Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr) (ö.310/922), *Câmiu’l-Beyân an Te’vîl Âyi’l-Kur’ân* (I-XXX), Dâru’l-Fikr, Beyrut1415/1995, c.XXVII, s.155; Ebû’l-Leys es-Semerkandî (Nasr b. Muhammed b. Ahmed) (ö.375/985) *Tefsîru’s-Semerkandî (Bahru’l-Ulûm)* (I-III), Dâru’l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrut 1416/1996, c.III, s.379; el-Mâverdî (Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed) (ö.450/1058), *en-Nüketi ve’l-’Uyûn(Tefsîru’l-Mâverdî)* (I-VI), Dâru’l-Kütübü’l-’İlmiyye-Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekafiyye, Beyrut, t.s.,c. V, s.424. el-Bagavî (Ebû Muhammed el- Huseyn b. Mes’ûd) (ö.516/1122), *Tefsîru’l-Bagavî (Meâlimu’t-Tenzîl)* (I-VIII),Dâru Tayyibe, Dördüncü Baskı, Riyad, 1417/1995, c.VII, s.442; ez-Zamahşerî (Ebu’l-Kâsım,Cârullah Mahmud b.Ömer) (ö.538/1143), *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl* (I-IV), Dâru’l-Fikr, y.y.,t.s., c.IV, s.44; et-Tabressî (Ebû Ali el- Fadl

el-İsfahânî (502/1108), “V-Z-N” kökünden müştak olan “mîzan” kelimesinin, bir şeyin miktarını bilmek, adaletle ölçülen iki eşit kap, insanın bütün fiil, söz ve tavırlarında ölçülü olması, dengeyi koruması gibi anlamlara geldiğini bildirmiştir.¹³ Gerçekten de evrene baktığımızda sadece güneş sistemi bile bu hassas dengenin varlığına en büyük delildir. Güneşin ve ayın kendi yörüngelerinde seyrettikleri¹⁴, çok açık bir şekilde Kur’ân’da beyan edilmiştir. Ayrıca dağların yeryüzüne çakılmış olduğunun¹⁵ bildirilmiş olması da, dağların sabit olmaları sebebiyle, insanların sarsılmamaları için bir denge unsuru oldukları şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶ Bu nedenle dağlar, yeryüzünün dengesini sağlayan ağırlıklar olarak da kabul edilmiştir.¹⁷

Kur’ân baştan sona ciddî bir şekilde incelendiğinde, evrendeki dengeyi vurgulayan çok sayıda ayet¹⁸ olduğu görülecektir.

b.el-Hüseyn) (ö.548/1153), *Mecmau’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân* (I-X), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1414/1994, c.IX, s.295; Fahu’d-dîn er-Râzî (ö.606/1209), *et-Tefsîru’l-Kebîr (Mefâihü’l-Ğayb)* (I-XXXI+Fihrist) Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1990, c.XXIX, s.80; el-Kurtubî (Ebû Abdillâh Muhammed el-Ensârî) (ö.671/1272), *el-Câmî’ li Ahkâmi’l-Kur’ân* (I-XX), İkinci Baskı, Kahire, 1965, c.XVII, s.154; İbn Kesîr (‘Îmâdu’d-dîn Ebî’l-Fida İsmail) (ö.774/1372), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm* (I-VII), Dâru’l-Endelus, Birinci Baskı, Beyrut, 1385/1966, c.VI, s.486; es-Suyûtî (Abdu’r-Rahman, Celâlu’d-dîn) (ö.911/1505), *ed-Dürri’l-Mensûr fî’t-Tefsîri’l-Me’sûr* (I-VIII), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1414/1993, c.VII, s.692; el-Âlûsî (Ebu’l-Fadl Şihabu’d-dîn Mahmûd) (ö.1270/1853) *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’il-Mesânî*, (I-XVI), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1417/1997, c.XV, s.155, Elmalılı (M.Hamdi Yazır) (ö.1361/1942), *Hak Dîni Kur’ân Dili* (I-IX), Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, c.VII, s.4465,4466.

¹³ er-Râğib el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi’l -Kur’ân*, (Thk. Safvan, Adnan Dâvûdî), Daru’l-Kalem, Dimaşk-Beyrut, 1992, s.868.

¹⁴ Yâsîn (36)/38-40

¹⁵ Nâziât (79)/32; Enbiya(21)/31; Nebe(78)/6-7

¹⁶ Merâğî (Ahmed Mustafa) (ö.1364/1944), *Tefsîru’l-Merâğî* (I-XXX), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Dördüncü Baskı, Mısır, 1973, c.XXVIII, s.32.

¹⁷ Eminoglu (Mehmet), *Kur’ân Işığında Kâinât ve Göklerin Fethi*, Eminoglu Yayınları, Konya, 1979, s.109.

¹⁸ Bu ayetlerden bazıları için bkz.Enbiya (21)/30; Mülk (67)/3,19; Nâziât (79)/32; İnfitar (82)/7; Ğâşiye(88)/17, 20.

b) Ekolojik Denge

Günümüzde çevrecilikle ilgili olarak çok sık işitilen “Ekolojik Denge” deyimini, “Doğal Denge” deyimiyile aynı anlamda kullanılmaktadır. Kur’ân’ın evrenle ilgili olarak üzerinde durduğu konulardan birisi de ekolojik dengedir. Yaratılmış her şeyin bir ölçü ve denge içinde yaratıldığı¹⁹, bir dengeye göre bitirildiği²⁰ ve yağın yağmurun bile belli bir ölçüye göre indirildiği²¹, Kur’ân’da hatırlatılmaktadır.

İnsanın tabiata olumsuz müdahaleleri sonunda doğal dengenin bozulmasına ve kirlenen çevreye dair acı örnekleri medyadan her gün üzülmeye sebep ediyoruz. Ozon tabakasının delinmesi, Çernobil faciası, içme sularının kirlenmesi, kimyasal atıklarla kirlenen denizlerde yaşayan canlıların giderek yok olması, fabrika bacalarının çevreye saçtığı zehirli atıklar vs. gibi uzayıp giden hususlar evrende var olan ekolojik dengenin nasıl tahrip edildiğinin göstergeleridir. Kur’ân bu hususla ilgili olarak: “İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzenin bozulduğu”²²nu vurgulamaktadır. Dolayısıyla insan, tabiatı ne kadar kirletirse kirletsin, ne kadar dengesini bozarsa bozsun zararını yine kendisi çekecektir.²³ Yine Kur’ân’da çevreye zarar veren insanla ilgili olarak: “İş başına geçtiği zaman, yeryüzünde fesat çıkarmaya ,ekinleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Oysa Allah bozgunculuğu sevmez.”²⁴ buyurulmaktadır. Ayetin nüzûlüne sebep olan Benî Sakîf’den Ahnes b. Şerîk, müslümanlara ait mezraya giderek ekinleri yakar ve hayvanları öldürür.²⁵

¹⁹ Kamer (54)/49.

²⁰ Hicr (15)/19.

²¹ Hicr (15)/21; Zuhurf(43)/11

²² Rûm (30)/41

²³ Bayrakdar (Mehmet), *İslâm ve Ekoloji*, D.İ.B.Y. Ankara, 1992, s.42.

²⁴ Bakara (2)/205.

²⁵ Bkz. Ebu’l-Leys es-Semerkandî, a.g.e., c.I, s.135; el-Mâverdî, a.g.e., c.I, s.266; el-Bagavî, a.g.e., c.I, s.236; el-Kurtubî, a.g.e., c.III, s.14; Elmalî’î, a.g.e., c.II, s.732, 733.

Bitkilerin ve hayvanların yok edildiği bir çevrede ekolojik dengenin bozulacağı muhakkaktır. Bu konuda şu misali verebiliriz: Polonya'da balıklarla beslenen su samurları, balıkları tüketiyor düşüncesiyle tamamen yok edilmiş. Bunun sonucunda, balıkların çoğalmak yerine daha da azaldığı gözlemlenmiş. Esasında su samurları, kolay yakalanabilen hasta balıkları yiyorlarmış. Su samurları öldürülünce, hasta balıklardaki hastalıklar, diğer balıklara da bulaşarak, onların daha çabuk ölmelerine sebep olunmuştur.²⁶

Kur'ân'da her şeyin belirli bir ölçüde yaratılmış olduğu²⁷ belirtilen ayette geçen "*kader*" kelimesi, belirli sayısal ölçü demektir. Daha önce Rahman surésinin 7.ayetinde geçen "*vezn*" kelimesi evrende keyfiyet açısından doğal denge olduğunu bildirirken, bu ayette geçen kader kelimesi kemiyet açısından doğal bir denge olduğunu vurguluyor. Kısaca evren hem nicelik, hem de nitelik açısından doğal bir denge ve harmoni içerisindedir.²⁸ Ayrıca evrene ve içinde yaşayan varlıklara estetik açıdan baktığımızda, şekil itibariyle de bir denge, simetri ve oran söz konusudur. Bu doğal oran ve denge sayesinde ki bakıldığında insanı rahatsız edecek estetik bir kusur görülemez. İşte bu husus insanda daha açık olarak görülür.

c) İnsanda Varolan Fizyolojik ve Biyolojik Dengeler:

Mikrokozmos bir varlık olan insan²⁹da, evrende var olan dengeler gibi kendi içinde belli bir dengeye sahiptir. Hem biyolojik hem de fizyolojik açılardan dengeli bir biçimde yaratılan insan hakkında Kur'ân'da, Allah'ın insanı yaratıp, dimdik durmasını sağladığı, kulak,göz ve kalpler verdiği³⁰, insanın en güzel bir şekilde yaratıldığı,³¹ düzgün ve dengeli kılındığı³², buyurulmaktadır.

²⁶ Geliday (R.)- Kocataş (A.), *Genel Ekoloji*, E.Ü.Fen Fak. Yay. İzmir, 1975, s.281.

²⁷ Kamer (54)/49.

²⁸ Bayrakdar, (M.), a.g.e., s.41.

²⁹ Yakıt (İsmail), *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Neşriyat, Şefik Matbaası, İstanbul, 1992, s.36.

³⁰ Mülk (67)/22,23.

³¹ Tîn (95)/4.

³² İnfitar (82)/7.

“Takvîm”³³ kelimesi, bir şeyin dengeli ve uyumlu bir biçimde yaratılması,³⁴ eğriyi doğrultmak ,kıvama, nizama sokmak³⁵ gibi anlamlara geldiğine dikkat edilirse, Tîn suresinin 4. ayetinin “insanın ölçülü ve dengeli biçimde yaratılması” şeklinde yorumlamak mümkündür.³⁶

İnsanın yürürken ve ayakta iken ,yere düşmeden dengeli olarak durabilmesi, iç kulaktaki üç yarım daire kanalı tarafından sağlandığı bugün herkesin malumudur. Mülk suresinin 22. ayetinde geçen “yüzüstü sürünmek, emekleyerek ve yere bakarak yürümek” gibi dengesiz konumlara karşılık ,yine aynı ayette “dimdik ve dosdoğru yürümek” diye nitelenen deñge hali ,yukarıda geçen ve insan vücudundaki dengeyi oluşturan göz ve kulağın anılması da ,Kur’ân’daki, insan fizyolojisinde saklı denge unsurlarına birer işaret olarak kabul edilebilir.³⁷

Günümüzde adından sıkça söz edilen ve birçok insanın muzdarip olduğu şeker hastalığı ,vücuttaki şeker dengesinin bozulması sonucu meydana gelmektedir. Zira kan şekeri, insülin hormonunun yetersizliği sebebiyle %110 miligram yerine %250 miligrama yükseldiği zaman insan organizmasının bütün *homeostatik*³⁸ dengesi bir anda alt üst olmakta, kan şekerinin yüksek kalması sebebiyle kan basıncı ve kan dolaşımı, bütün hormonlar, sinir sistemi hepsi dengeden çıkarlar. Fakat bu böyle devam etmez. Organizmada Allah’ın verdiği bir sansür mekanizması vardır.İşte bu mekanizma bu gibi hallerde derhal devreye girmekte ve dengesi bozulan sinir sisteminin diğer homeostatik sistemlerle ilgisi kesilmektedir. Böylece dengeyi bozucu unsurların diğer sağlam sistemlere intikali

³³ “Takvîm”kelimesi hakkında bilgi için bkz.Gezgin (A.G.), a.g.t., s.164,165.

³⁴ ez-Zemahşerî, *Esasu’l-Belâğa* (I-II),el-Hey’etü’l-Mısriyye,Üçüncü Baskı, Mısır, 1985, c.II, s.285.

³⁵ Elmalrı’lı, a.g.e., cVIII, s.5935.

³⁶ Çetin (M.), a.g.e., s.4,5

³⁷ Gürbüz (F.), a.g.e., s.53.

³⁸ Homeostatik: Canlılarda, bazı fizyolojik değişmezleri (kanın bileşimi, vücut sıcaklığı v.b.) sabit tutma eğilimi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Webster, a.g.e., s.1083.

engellenmektedir. Aksi halde insan vücudundaki bir bozukluk, bir bütün halinde çalışan organizmanın her tarafını bozacak ve yeni bir dengenin sağlanması hemen hemen imkansız hale gelecektir.³⁹

İşte her şeyin belirli bir ölçüye göre yaratılmış olmasının⁴⁰ ne anlama geldiği ,insan vücudu dikkatle incelendiğinde daha iyi anlaşılacaktır.

d) Adalet ve Sosyal Denge:

Bir toplumda huzur ve sükûnun sağlanabilmesi adaletin ve sosyal dengenin sağlanmasına bağlıdır. Kur'ân, bizden emanetleri ehline vermemizi, insanlâr arasında hükmettiğimiz zaman adaletle hükmetmemizi istemektedir.⁴¹Kur'ân'da türevleriyle birlikte 30'dan fazla yerde geçen “*adl*” kelimesi ,daha önce de zikretmiş olduğumuz gibi Arap dilinde “denge” anlamına gelen bir kelimedir. Denge ve orta yolu izleme anlamındaki “*i'tidal*”de “*adl*” kökünden gelmektedir. “Adalet, genellikle ,verilen ile hak edilen arasında ki dengeyi ifade eder.Bu denge bazı hallerde eşitlikle gerçekleşir; ancak adalet eşitlik değil, dengedir.”⁴²

Adalet, insanlar arasındaki ilişkilerde, aşırılıkları önleyen bir mekanizmadır. Başkalarının keyfî isteklerinden etkilenmeyen istikrarlı bir doğruluk ve ahlâk kanununa itaatle gerçekleşen rûhî denge ve ahlâkî kemaldır.⁴³ Kur'ân terminolojisinde zulmün karşıtı olan “*adl*” kökünden müştak olan adalet, her şeyi denge noktasında tutmak ve yerli yerine koymak anlamındadır.⁴⁴ Bir şeyi ait olduğu yerin dışında bir yere koymak anlamına gelen zulüm⁴⁵ yaratılış düzenindeki dengelerin bozulması anlamına da gelmektedir. Bu anlamda “en büyük

³⁹ Songar (Ayhan), *Sibernetik*, İstanbul, 1979, s.78.

⁴⁰ Kamer (54)/49.

⁴¹ Nisa (4)/58.

⁴² Karaman (Hayrettin), “*Adalet*”, DİA, c.I, s.343.

⁴³ Çağrııcı (Mustafa), “*Adalet*”, DİA, c.I, s.341.

⁴⁴ Öztürk (Yaşar Nuri), *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, İkinci Baskı, İstanbul, 1993, s.26.

⁴⁵ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s.547.

zâlim insandır.Çünkü,yaradılış düzenini ve tabiattaki denge ve ahengi bozan tek varlık insandır.⁴⁶ İşte adalet, zulmün karşıtı olması sebebiyle bizâtihi dengedir.

Bir toplumun ayakta kalabilmesi, o toplumda “sosyal denge”nin sağlanmış olmasına bağlıdır.⁴⁷ Sosyal denge (*social equilibrium*) ise, “bir toplumun sosyal sistemini işleten ve tamamlayan farklı kesimlerde büyük ölçüde ortaya çıkan ve sosyal bütünleşmeye yol açan geniş bir mutabakat alanıdır.”⁴⁸ Kur’ân’da zikredilen sosyal gruplar incelendiğinde ,sosyal dengeyi koruyabilmiş toplumlarda barış, düzen, disiplin ve istikrar hâkim olmuştur. Sosyal dengeyi muhafaza edemeyen toplumlar ise yıkılarak tarih sahnesinden silinmişlerdir. Sosyal dengenin bozulması, ferdin, topluma veya toplumun, ferde yenik düşürülmesiyle ortaya çıkmaktadır.⁴⁹ İşte sosyal denge,bu ikisinin varlığını kabulle oluşmaya başlar.⁵⁰

Kur’ân’da İslam toplumunun bir niteliği olarak geçen “*vasat ümmet*”⁵¹ ibaresindeki “*vasat*” kelimesi de genellikle bütün müfessirlerce “*adl*”(denge)⁵² anlamında anlaşılmıştır. Buna göre İslam ahlakı ictimâî bünyede de aşırılıklardan uzaklığı, dengeli ve uyumlu bir hayat tarzını öngörmüştür. Kur’ân’da adalet sıfatından yoksun olan kişi dilsiz, âciz ve hiç bir işe yaramayan bir kişiye benzetilerek, böyle bir kimseyle, adalet sıfatını hâiz olan kişi, dolayısıyla doğru yolu bulmuş bir kimsenin bir olmayacağı⁵³

⁴⁶ Öztürk (Y.N.), a.g.e., s.675.

⁴⁷ Gezgin (A.G.), a.g.e., s.234.

⁴⁸ Erkal (Mustafa), Baloğlu (Burhan ve Filiz), *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınevi, Başak Ofset, İstanbul, 1997, s.234.

⁴⁹ Öztürk (Y.Ö.), *Din ve Fitrat*, Yeni Boyut, İstanbul, 1992, s.284.

⁵⁰ Gürbüz (F.), a.g.e., s.167.

⁵¹ Bakara (2)/143.

⁵² et-Taberî, a.g.e., c.II, s.11; Ebu’l-Leys es-Semerkandî, a.g.e., c.I, s.100; el-Mâverdî, a.g.e., c.I, s.199; el-Bagavî, a.g.e., c.I, s.158; ez-Zemahşerî, a.g.e., c.I, s.317; et-Tabressî, a.g.e., c.I, s.377; Fahu’r-d-dîn er-Razî, a.g.e., c.IV, s.88,89; el-Kurtubî, a.g.e.,c.II,s.153; İbn Kesîr ,a.g.e.,c.I,s.335; es-Suyûfî, a.g.e., c.I, s.348, 349.

⁵³ Nahl (16)/76.

bildirilerek adaletin bir kemal sıfatı olduğuna işaret edilmiştir. İnsanın Allah katında en üstün değer ölçüsü olan takva⁵⁴ erdemine nâil olabilmesinin yegane şartı, onun âdil olması⁵⁵, adaletli söz söylemesi⁵⁶dir. Ayrıca doğrulukla birlikte, adalet de ilâhî kelimanın birer niteliğidir.⁵⁷

e) İktisâdî Denge :

Kur'ân'ın önemle vurguladığı hususlardan birisi de iktisâdî dengedir. Allah, insanın saçıp savurmasını sevmemektedir.⁵⁸ Saçıp savurmanın, dengesiz harcamanın Arapça'daki karşılığı "*israf*" dır. İsrâf kelimesi "*S-R-F*" kökünden müştakdır.

İ'tidal prensibinin en önemli unsurlarından biri Kur'ân'da "ekonomik ahlâk" diye ifade edilebilecek "harcamada denge" esasıdır.⁵⁹ Kur'ân, israfı huy edinenlere itaat edilmemesini emreder.⁶⁰ Zira israf edenlere boyun eğmek, insanı, çöküşe götürür ve toplumların dengesini bozar.⁶¹

Kur'ân, israfı yasaklamakla *orta yol* veya denge ilkesini de getirmektedir. Mü'minlerin harcadıkları zaman ne israf, ne de cimrilik ettiklerini; onların harcamalarının bu ikisi arasında dengeli olduğunu⁶² vurgulayan Kur'ân, insanın terkinde yer alan madde ve rûh'a aynı anda haklar tanıyarak öncelikle bu temel ve çekirdek yapıda bozulma ve sapmaları önlemektedir. Allah bozguncuları sevmemektedir.⁶³ Malı gereksiz yere israf etmek de bir tür bozgunculuktur. Ancak Kur'ân, Allah'ın verdiği mal ile ahiret yurdunu aramamızı isterken, bu

⁵⁴ Hucurat (49)/13.

⁵⁵ Maide (5)/8.

⁵⁶ En'am(6)/152.

⁵⁷ En'am(6)/115.

⁵⁸ A'raf (7)/31

⁵⁹ Öztürk (Y.N), *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s.255.

⁶⁰ Şuara(26)/151.

⁶¹ Öztürk (Y.N.), a.g.e., s.254.

⁶² Furkan (25)/67.

⁶³ Kasas (28)/77.

dünyadan da nasibimizi unutmamamızı ve Allah'ın bize ihsanda bulunduğu gibi, bizim de diğer insanlara iyilik etmemizi⁶⁴, cimri olmamamızı ve saçıp savurmamamızı⁶⁵ emrederek insanda bulunan madde-mânâ dengesini korumaktadır. Halbuki israf, Kur'ân ahlâkının özündeki bu denge prensibini bozmaktadır. Çünkü israf edenler, Allah'ın dengeli bir biçimde gönderdiği nimetleri, kendi lehlerine aşırı tüketenlerdir. Zira israf, nimetlerin belli ellerde toplanmasına yol açar. Kur'ân ise servetlerin belli ellerde toplanmasına karşı çıkarak mal ve servetin sadece zenginlerin arasında dolaşan bir kudret ve üstünlük aracı olmamasını ikaz eder.⁶⁶

Bunun için zekât müessesesi, toplumdaki sosyal dengeyi sağlayan en önemli Kur'ânî esaslardandır. Fakir ile zengin arasındaki dengesizliği önleyen zekât, iktisadî aşırılıkları frenlemek suretiyle iktisadî dengeleri kurmaktadır. Bu nedenledir ki Kur'ân, altını, gümüşü yığarak onları Allah yolunda harcamayanları da elem verici bir azapla uyarır⁶⁷ ve zekatın kimlere verileceğini de ayrıntılı olarak bildirir.⁶⁸

Kur'ân'daki iktisadî denge, üretim ve tüketimin dengeli olmasına dayalıdır. Kur'ân aşırı tüketim çılgınlığını tasvip etmez. Üretim ve tüketimde birbiriyle dengeli olmalıdır ki, israf ortadan kalksın. Aksi takdirde aşırı üretime bağlı olarak aşırı tüketim meydana gelmektedir. Dünya üzerinde bazı insanlar açlıktan ölürlerken, diğerleri tokluk sınırını aşmışlardır. İşte Kur'ân, getirmiş olduğu dengelerle bu iki aşırı ucun oluşmasını önlemektedir.

Kur'ân'daki denge ile ilgili hususlar sadece bu beş konu ile sınırlı değildir. Zira insanın yürürken mu'tedil yürümesini⁶⁹, sesini ayarlamasını⁷⁰, ölçüyü tartıyı adaletle yapmasını⁷¹, iki kişinin arasını

⁶⁴ Kasas (28)/77.

⁶⁵ İsra (17)/29.

⁶⁶ Haşr (59)/7

⁶⁷ Tevbe (9)/34,35.

⁶⁸ Tevbe (9)/60.

⁶⁹ Lokman (31)/19.

⁷⁰ Lokman (31)/19.

⁷¹ En'âm (6)/152; Hûd(11)/84.

adaletle düzeltmesini⁷², adaletle şahitlik etmesini⁷³, aşırıya kaçmadan iktisatlı, mu'tedil, dengeli olmasını⁷⁴ ısrarla vurgulayan bu ayetlerin olması da gösteriyor ki Kur'ân'da "denge" ile ilgili mesajlar geniş denilebilecek bir alanı kapsamaktadır. Bu nedenle biz, Kur'ân'ın insanlığa sunmuş olduğu "dünya-ahiret denge"sinden bahsederek bildirimizin Kur'ân'la ilgili kısmına son vereceğiz.

f) Dünya-Ahiret Dengesi :

Günümüzde bazı insanlar, din adına dünyayı terketmekte, âtlı ve tembel bir vaziyette, çalışmadan başkalarının sırtından geçinerek yaşamakta, sadece "ahiret" diyerek âdeta ruhbanî bir hayat sürmektedir. Dolayısıyla ailesini ve çocuklarını ihmal ederek, onların temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz duruma düşmektedir. Bu hayat felsefesine sahip insanların çoğunlukta olduğu milletler de, diğer milletlerin gerisinde kalarak, ilerlemiş ülkelerin hegemonyası altına girmek zorunda kalmışlardır. Zira kendi kendine yeterli olmayı başaramamış milletler, bu acı son ile karşılaşacaklardır. Çünkü, "bir insanın kendi kendine yeterliliği ve başkalarına bağımlılığı arasında belirli bir denge olması gerekir"⁷⁵ İşte geri kalmış toplumlarda bu denge bozulduğu için ,ilerlemiş ülkelere bağımlılık kaçınılmaz olacaktır.

Halbuki Kur'ân, dünya ve ahiret dengesinin kurulmasını ister.Ahiret için dünyanın terk edilmesine karşı olduğu gibi, dünya için ahiretin terk edilmesine de karşıdır. İslâmiyet, tembelliği ve uyuşukluğu kabul etmez.Aksine aksiyoner olmayı ve dinamizmi tavsiye eder.İnsanlar bu dünyada çalışma açısından üç gruba ayrılırlar:

a) Sadece dünya için çalışıp ahiret hayatını ihmal edenler,

b) Ağırlığı ahirete verip, dünya için çalışmayıp ifrata düşenler,

⁷² Hucûrat (49)/9.

⁷³ Mâide (5)/8.

⁷⁴ Mâide (5)/56.

⁷⁵ Gençtan (Engin), *İnsan Olmak*, Remzi Kitabevi, 7.Baskı, İstanbul, 1990, s.45.

c)Dünya ve ahiret dengesini sağlayıp mu'tedil olarak orta yolu tutanlar⁷⁶

İşte Kur'ân, bu son gruba dahil olan insanları tasvip etmektedir.Namazların son oturuşunda okuduğumuz: "Rabbimiz, bize dünyada da ahirette de güzellik ver."⁷⁷ ayetinde de bu denge vurgulanmış olmaktadır. Ayrıca dünya ve ahiret hayatı İslâm inancında bir bütünlük arzeder. Bu nedenledir ki, Allah'ın verdiği nimetlerle ahiret yurdu aranırken, dünyadaki nasibin de unutulmaması Kur'ân'da hatırlatılmaktadır.⁷⁸ Dünyadan el etek çekme anlayışı Kur'ân'ın rûhuna aykırıdır ve "*İslâm'da ruhbanlık yoktur.*"⁷⁹ Esasında Kur'ân, dünya hayatının insana sevdirdiğinden, insanın, kadına,oğula, bineğe ve yiyeceğe olan düşkünlüğünden⁸⁰, mal ve oğulların dünya hayatının süsü olduğundan⁸¹, dünya ve ahiretin⁸², her yerin Allah'a ait oluşundan⁸³ bahseder.Ayrıca Kur'ân'da 115 kere "dünya" ve 115 kere de "ahiret" kelimelerinin zikredilmiş olması da ⁸⁴ adeta bu dengeye işaret etmektedir.

İnsanın fıtratında var olan dünya sevgisini, ahiret hayatını hiç hesaba katmayacak seviyeye ulaştırmak ne kadar dengesiz bir davranış ise, ahireti ve ebedî kurtuluşu elde edeceğini zannederek bu dünya hayatını hiçe saymak o kadar dengesizdir. Zira, ebedî kurtuluş, davranışlar üstü bir olgudur. Bu nedenle "amel" tek ölçüt değildir. Kur'ân, emir ve yasaklara riayet edenlerin hiç bir zaman karşılıksız bırakılmayacağını, herkesin iyi ya da kötü yaptığının karşılığını

⁷⁶ Sancaklı (Saffet),"Hz.Peygamber ve Çalışma Hayatı", Diyanet İlmî Der., (Ankara, 1999), sayı:3, c.XXXV, s.95.

⁷⁷ Bakara (2)/201.

⁷⁸ Kasas (28)/77.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned,c.V, s.225, c.VI, s.226.

⁸⁰ Alu İmran (3)/14.

⁸¹ Kehf (18)/46.

⁸² Leyl (92)/13; Necm (53)/25.

⁸³ Alu İmran (3)/180.

⁸⁴ Bkz.Muhammed Fuad Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzı'l-Kur'ân'il-Kerîm*,Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut,t.s., s.21,23 ve s.262,263.

göreceğini bildirmektedir.⁸⁵ Sadece emir ve yasaklara tam anlamıyla itaat etmiş olmakla ebedî hayat garantilenmiş olmaz. Emir ve yasaklar esas itibarıyla dünya hayatını anlamlı hale getirme ve güzelleştirmek için ön görülmüş düzenlemelerdir. İbadetler, öncelikle uhrevî mutluluğa hak kazandıran yatırımlar değildir. Olsa olsa her şeyi kaybetmemiş olduğumuzu belgeler. Fakat bu, her şeyi kazanmış olduğumuz anlamına gelmez. İbadetlerimizi hesaplayarak varacağımız matematik sonuçla Allah'dan karşılık isteyemeyiz. Gerçek şu ki insan yüz yıl sürekli ibadet etse, Allah'ın vermiş olduğu "görme" nimetinin karşılığını ödeyemez.⁸⁶

Eğer insanlar evrende bulunan en hassas dengelerden biri olan korku ve ümidin (beyne'l-havf ve'r-reca) tam ortasında yürümesini beceremezlerse, bu yol ,onları boşluğa bırakır. Kur'ân, bu yola "*sırat-ı müstakîm*"⁸⁷ veya "*sebilü'r-reşâd*"⁸⁸ demektedir. İşte insanoglunun bu dengeyi sağlayabilmesi ancak bu korku ve ümid arasında ki dengeyi koruyabilmesine bağlıdır.⁸⁹

Kur'ân'da Allah'a ve ahirete inananlar ifadesi sık sık geçmektedir.Evrendeki gerçeklere vâkıf olabilen ve yaptığı her hareketten sorumlu olduğunun bilincinde olarak ahirete hazırlanan insanların bulunduğu toplumlarda elbette iyi şeyler olacaktır. Ancak bunun zembereği ölçüdür, dengedir. Zira âlem, ölçü üzerinde yaratılmış, ölçü üzerinde devam etmektedir. Kapılmadan dünyayı elde etmek, bilimde, sanayi ve teknolojiye kısaca her alanda dünyada rakiplerimizi geçmek hedefimiz olmalıdır.⁹⁰

Sözün özü, Kur'ân iki hayat arasında denge kurulmasını istediği için, ahiretin unutulmasını istemediği gibi, dünyanın

⁸⁵ Zilzal (99)/7,8.

⁸⁶ Öztürk (Y.N.), *Tasavvufa Giriş*, İstanbul ,1978, s.171-175.

⁸⁷ Yunus (10)/25.

⁸⁸ Mü'min (40)/38.

⁸⁹ Öztürk (Y.N.), a.g.e., s.172, 175.

⁹⁰ Tümer (Günay), "*Günümüzdeki Dinlerde Dünya-Ahiret Dengesi*", Düünden Bugüne İslam Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Sempozyumu, (16-17 Haziran 1990 ,Bursa), İstanbul, 1994, s.35.

unutulmasını da istemiyor.⁹¹ Bu dünyada verilen her mal, aslında ebedî hayatı kazanmak için verilmiştir. Ahiret azığı olsun diye verilen bir malın şükürü bilinmez, sonsuz yolculuğa azık yapılmazsa, bu mal, israf edilmiş demektir.⁹² Bu nedenledir ki Kur'ân'da inkâr edenlere, *"en güzel, en iyi şeylerinizi dünya hayatına harcıyıp tükettiniz, onlarla keyif sürdünüz"*⁹³ şeklinde yapılan ikaz düşündürücüdür.

II) Hz. Peygamber'in Davranışlarında Denge:

Kur'ân'ın insanlığa sunmuş olduğu "denge" prensibini, "tefsir olunmuş bir Kur'ân ve yaşayan bir İslâm"⁹⁴ olan Hz. Peygamber'in davranışlarında da görmektediriz. Gazzâlî'nin de belirtmiş olduğu gibi, Hz. Peygamber'in bütün iş ve hareketlerindeki denge, Allah'ın kanunu ve tertibine göredir.⁹⁵

Dolayısıyla Hz. Peygamber, ferdî, ailevî ictimâî hayatta insanlarla içiçe yaşamış ve onlarla Kur'ân'ın verdiği ölçü ve dengeyi uygulayarak göstermiştir. O, ticârî hayattan devlet başkanlığına kadar, her kademedede örnek bir Peygamberdir.⁹⁶ Hz. Peygamber, gerek peygamberlikten önce ve gerekse sonra daima mu'tedil bir hayat sürmüş ve çevresindekileri de, her türlü aşırılıktan uzak tutabilmek için elinden geleni yapmıştır.⁹⁷

Yaratılış itibariyle değişik karakterlere sahip olan insanlardan kimi var ki bütün dünya kendisinin olsa doymaz. Kimi de var ki dünyaya değer vermez. Peygamberler, insanların bu sivriliklerini

⁹¹ Coşkun (Ahmet), *"Kur'ân-ı Kerîm'in Dünya ve Ahirete Bakışı"*, E.Ü.İ.F.D., (Kayseri, 1987), sayı:4, s.277.

⁹² el-Mâturîdî (Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud) (ö.333/944), *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., 40, Varak no:702 a

⁹³ Ahkaf (46)/20.

⁹⁴ Yusuf el-Kardâvî, *Keyfe Nete'âmelu me'â's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Mısır, 1992, s.23.

⁹⁵ Gazzâlî (Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed) (ö.505/1111), *İhyâu 'Ulûmi'd-dîn* (I-IV), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, t.s., c.I, s.252.

⁹⁶ Çetin (M.), a.g.e., s.257.

⁹⁷ Âşık (Nevzat), *"Hz. Peygamber ve İtidal"*, Diyanet Dergisi, sayı: 4, (Ankara, 1987), c.XXIII, s.3,4.

düzeltilmek,haksızlıkları kaldırmak için gönderilmiştir. Peygamberimiz de yalnız bir kişinin sivrilerek koca bir mahallenin sefalet içinde yaşamasına razı olmamış,insanlar arasındaki yaşayış farklarını, ölçüsüzlükleri gidermeye çalışmış, fertler arasındaki ekonomik dengesizliği ortadan kaldırarak insanları birbirlerine yaklaştırmak istemiştir.⁹⁸

Toplumdaki ekonomik dengeyi sağlamak için yapmış olduğu şu tavsiye de dikkate şayandır:

“Kimin yanında fazla binek varsa onu,bineği olmayana versin.Kimin yanında fazla azık varsa,onu, azığı olmayana versin...” O kadar fazla mal saydı ki, biz, içimizden hiç kimsenin ihtiyacından fazla mala hakkı olmadığını sandık”⁹⁹

Hız. Peygamber insanlar arası ilişkilerinde de dengeli olmuştur.Toplumdaki statüleri ne olursa olsun,kişilerin sahip oldukları mevki ve imkanlara bakmaksızın onlarla sırf insan olmaları sebebiyle daima yakından ilgilenmiştir.¹⁰⁰ İnsanların renklerine göre ayırım yapıldığı günümüzde, Hız. Peygamber’in daha o dönemde takınmış olduğu şu tavırla önlemeye çalışmış olması da oldukça manidardır: “Mescid-i Nebevî’yi süpüren zenci bir kadını, bir ara göremeyince merak ederek soran Hız. Peygamber’e ashab: “öldü”deyince, Hız.Peygamber: “Bana haber vermeniz gerekmez miydi?Bana kabrini gösterin.” buyurarak o kadının kabrini ziyaret ederek, o kadın için dua etti.¹⁰¹ Başka dinden olan insanlara da saygı gösteren Hız. Peygamber, bir yahudinin cenazesine ayağa kalktığı için şaşırırlara: “O bir insan değil mi?” demişti.¹⁰²

⁹⁸ Ateş (Süleyman), “Hız. Muhammed (S.A.V.)’in Getirdiği Ekonomik Düzen”, İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, A.Ü.İ.F., İ.İ.E.Y., sayı :4, A.Ü.B., (Ankara, 1980), s.IV, s.92.

⁹⁹ Müslim, Lukata, 4 (c.II, s.1354) ;Ebû Dâvud, Zekat, 32 (c.II, s.305, H.no:1663); Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.III, s.34.

¹⁰⁰ Âşık (N.), a.g.m., s.4.

¹⁰¹ Buhârî, Cenaiz, 67 (c.II, s.92); Müslim, Cenaiz, 23 (c.II, s.659, H. no: 956); Ahmed b.Hanbel, Müsned, c.II, s.353,388

¹⁰² Buhârî, Cenaiz,50 (c.II, s.87.); Müslim, Cenaiz, 24 (c.II, s.661, H. no: 961).

Hız. Peygamber kadın-erkek ayırımını da önlemeye çalışmış özellikle o devirde hiçbir sosyal-hukûkî değeri olmayan kadın cariye ve kölelerin eğitimleriyle de ilgilenmiş¹⁰³ ve "Cariyesi olan bir adam, onu en iyi şekilde yedirir, içirir; ona en iyi tahsil ve terbiyeyi sağlar, sonra da onu âzâd ederek hür bir kadın olarak evlendirirse, Allah, bu kimseye çift ecir verecektir."¹⁰⁴ buyurarak bu konuda da o dönemde toplumda bulunan dengesizliği ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ayrıca bir gün Esmâ binti Yezid es-Seken, Hız. Peygamber'e gelerek: "Ya Rasûlallah ! erkekler her zaman senin mübarek sözlerini dinleme fırsatını buluyorlar. Bizim için de gelerek, faydalanabileceğimiz bir gün tahsis etsen ve Allah'ın sana öğrettiklerini bize de öğretsen" diye, isteklerini dile getirince, Hız. Peygamber, onlara bir gün ve yer belirterek bu ilim meraklısı hanımların eğitim ve öğretimleriyle bizzat meşgul olmuşlardır.¹⁰⁵

Hız. Peygamber'in aşırılıkları dengeleyen ve taşkınlıklara engel olan tavrına örnek olarak şu olayı da burada zikretmemiz gerekecektir. Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674), bir çatışma esnasında, karşı saflardan olup, "Lâ ilâhe illallah" diyen birini öldürünce, Hız. Peygamber: "Lâ ilâhe illallah dediği halde onu öldürdün mü?" diye sorunca, Üsâme: "O bu kelimeye sığınıyordu Yâ Rasûlallah!" diye cevap verir. Bunun üzerine Rasûlullah: "Bu sözü niçin söylediğini anlamak için kalbini yarıp baktın mı?"¹⁰⁶ buyurdu. Hız. Peygamber bu sözünü o kadar çok tekrar ettiler ki, Üsâme: "Keşke bu günden önce müslüman olmuş olmasaydım." temennisinde bulundu.¹⁰⁷

Günümüzde insanları kategorize ederek ,her hangi bir ciddî mesnede dayanmaksızın İslâm dairesinin dışına çıkaranların asr-ı saadet'de geçen bu olaydan almaları gereken önemli dersler vardır. Nitekim "*Ey İnananlar! Allah yolunda harbe çıktığınız zaman mes'elelerin tam olarak açıklanmasını bekleyin. Size müslümanca*

¹⁰³ Âşık (N.), a.g.m., s.6.

¹⁰⁴ Buhârî, 'İlm, 31 (c.I, s.33.); Müslim, İman, 70 (c.I, s.135, H. no: 241)

¹⁰⁵ Buhârî, 'İlm, 36 (c.I, s.34.)

¹⁰⁶ Buhârî, Meğâzî, 45 (c.V, s.88); Müslim, İman, (c.I, s.96.)

¹⁰⁷ Buhârî, a.y.; Müslim, a.y.

*selam verene dünyanın geçici menfaatlerine göz dikerek “sen mü'min değilsin” demeyin(...)*¹⁰⁸ ayetinin de bu olay üzerine nazil olduğu rivayet edilmektedir.¹⁰⁹

Rasûlullah, sevgi ve düşmanlık konularında da dengeli olunması gerektiğini belirtirken de: “*Sevdiğin kimseyi orta derecede sev, belki bir gün düşmanın olur. Düşmanın da aşırı buğzetme, belki bir gün dostun olur.*”¹¹⁰ Peygamberimiz, daima selim fitrata uygun bir davranış biçimini tavsiye buyurmuştur. Zira kalbin, aşırılıklar sebebiyle rahatsız olmaması ve sağlıklı çalışması esastır. Ancak böyle bir kalb, sahibine doğru dengeli bir yolu kazandırabilir.¹¹¹ Allah'ın elçisi : “*Senin bir şeye veya bir kimseye aşırı sevgi duyman, seni o şeyin veya kimsenin kusurlarına karşı kör ve sağır eder.*”¹¹² buyurarak hem Kur'ân'ın bir emrini¹¹³ tebliğ etmiş oluyordu, hem de bizâtihî kendisi, sevgi konusunda olduğu gibi, düşmanlarına da dengeli bir tavır sergiliyordu. En çaresiz zamanlarında bile müşrikler için beddua etmesi istendiğinde O: “*Ben lanetçi değil, rahmet olarak gönderildim*”¹¹⁴ buyuruyordu.

H. Peygamber'in Hayatında Dünya ve Ahiret Dengesi :

Din, metafizik ve soyut özellikleri taşıması sebebiyle, fizik dünyada algılanması ve uygulanması dikkat isteyen ilâhî bir müessesedir. Nitekim bazı toplumlarda din, ya hayata pranga vuran metafizik bir yük haline dönüştürülmüş ya da umursanmayan antika bir eşya gibi hayattan soyutlanmıştır.¹¹⁵ İşte dinin, insanlar tarafından

¹⁰⁸ Nisa (4)/94.

¹⁰⁹ Bilgi için bkz. el-Vâhidî (Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed) (ö.468/1075), *Esbâbu'n-Nuzûl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1414 H./1994 M., s.96,97.

¹¹⁰ Tirmizî, el-Birr ve's-Sıla, 60 (c.IV, s.360, H. no:1997)

¹¹¹ Âşık (N.) a.g.m., s.11.

¹¹² Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.V, s.194; Ebû Dâvud, Edeb, 116 (c.V, s. 346, 347, H. no: 5130)

¹¹³ Maide (5)/8.

¹¹⁴ Müslim, el-Birr ve's-Sıla, 24 (c.III, s.2007, H. no: 2599)

¹¹⁵ Işıcık (Yusuf), “*H. Peygamber'in Din ve Dünya Anlayışı*”, Dünden Bugüne İslam Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu, (16-17 Haziran, 1990, Bursa), İstanbul, 1994, s.51.

bu şekilde iki aşırı uç şeklinde algılanmaması için, Hz.Peygamber,din ile dünyayı barıştırmış, madde ile mânâ arasında görülegelen tezadı ortadan kaldırmayı başarmış bir kimsedir. O,sanılanın aksine hayat doludur. O'nun hayat dolu olduğunu gösteren örneklerden birini Hz. Âişe anlatıyor: “Habeşliler bir bayram günü mescidde gösteri yapıyorlardı.Rasûlullah,onları seyretmeye beni de götürdü.Oynadıkları oyuna, usanincaya kadar baktım.”¹¹⁶ Yine Hz.Âişe'nin anlattığına göre bir bayram günü, *Buas* türküleri söyleyerek def çalan iki cariyeye kızı, Hz.Ebû Bekir azarlamış, bunun üzerine, orada bulunan Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'e engel olarak,bayram günlerinde oyun ve eğlencelerin meşrû olduğunu söylemiştir.¹¹⁷ Bir gün Ensar'dan bir delikanlıya gelin götüreren Hz. Âişe'ye,ortalıkta bir düğün belirtisi göremediği için Rasûlullah: “*Ey Âişe,hani oyun ve eğlence? Ensar eğlenceyi sever!*”¹¹⁸ buyurmuştur. Ayrıca O, nikahın mescidlerde yapılmasını ve bunun def çalınarak ilan edilmesini isterdi.¹¹⁹

Allah'ın Elçisi, kendi döneminin teknik ve bilim imkanlarından yararlanılması konusunda da oldukça hassastı. Mesela “*Külâb*”savaşında yaralanan *Arfece*'nin,madenle kaplatılan kesik burnunun koku yapması üzerine,yaranın altınla tutturulup kaplatılmasını emretmişti.¹²⁰ Hz. Peygamber'in, ilmin yayılması,neslin eğitimi,ülkenin bayındır hale getirilmesi,kültür ve amme hizmetlerine verdiği önem incelendiğinde görülür ki, Hz. Peygamber, din ile dünyayı iç içe gören ve yürüten bir anlayışı ümmetine armağan etmiştir.¹²¹ “Bütün dinler, ahirete îman esasını getirmişlerdir. İlâhi dinlerin hepsi, insanları ahiretteki ebedî hayatı kazanmaya,dünyaya aşırı bağlanmamaya teşvik etmişlerdir. Bu durum bazı zihinlerde dünya hayatı ile ahiret hayatının birbirinden tamamen ayrı, hatta birbirinin zıddı iki âlem olduğu kanaatini doğurmuştur. Hz. Peygamber ise bu düşüncede değildir. O, dünya-ahiret ayırımına,

¹¹⁶ Müslim, Kitabu Salati'l-İdeyn, 8 (c.I, s.609, 610, H. no: 20).

¹¹⁷ Buhârî, İdeyn, 3 (c.II, s.3); Müslim, İdeyn, 8 (c.I, s.607, 608, H. no: 16.)

¹¹⁸ Buhârî, Nikah, 63 (c.VI, s.140.)

¹¹⁹ Tirmizî, Nikah, 6 (c.III, s.398, 399, H. no: 1089)

¹²⁰ Ebû Dâvud, Hâtim, 7 (c.IV, s.434, H. no: 4232)

¹²¹ Işıcık (Y.), a.g.t., s.53.

birinden diğeri tercih edip, diğeri dışlamak gerektiğine taraftar değildir.”¹²²

Bu nedenle O: “*Dünya da, ahiret de Allah’ındır.*”¹²³ buyurmuştur. Nitekim Kur’ân’da da “*Muhakkak ki dünya da, ahiret de bizimdir.*”¹²⁴ “*Dünya ve Ahiret Allah’ındır.*”¹²⁵ buyurulması da her iki âlemin insan hayatındaki önemini vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber insanlara sadece ahirette ebedî mutluluğu sağlayacak olan prensipleri tebliğ etmekle kalmamış, aynı zamanda ahiretteki mutluluğun dünya hayatından itibaren kazanıldığı mesajını vermiştir. O, son nefeslerinde bile dünya işiyle, yeryüzünün ıslahıyla uğraşmıştır.¹²⁶ Hastalığının ağırlaştığı bir sırada: “*Bana kalem-kâğıt getirin; benden sonra sapıtmamanız için size tavsiyelerimi yazacağım.*”¹²⁷ demiştir. Zira O, biliyordu ki, dünyayı düzeltmeden, ahiret kazanılamaz. Her iki dünyayı ayrı düşünmek, insanı ifrat ve tefrite götürür. Doğru olan her iki yolu birleştirip, teraziye dengelemektir. Her ikisine giden yolun da aynı hedefte birleşen ve Allah’a giden yol olduğunu düşünmektir.¹²⁸

Rasûlullah, dilemiş olsaydı, kralların yaşadığı gibi bir hayat yaşayabilirdi. Ancak O bunun yerine tevazuyu tercih etmiş ve şöyle demiştir: “*Ben, kul veya melik bir peygamber olmak arasında muhayyer bırakıldım. Cebrail bana tevâzu göstermemi işaret etti. Ben de: “kul bir peygamber olayım, bir gün doyayım, bir gün aç kalayım” dedim.*”¹²⁹ İnsanlarla birarada yaşamayı da benimseyen

¹²² Sandıkçı (S. Kemal), “Hz. Peygamber’in Dünya Hayatına Bakışı” a.g. sempozyum, s.65.

¹²³ Nesâî, Fey’, 1 (c.VII, s.133.)

¹²⁴ Leyl (92)/13.

¹²⁵ Necm (53)/25

¹²⁶ Sandıkçı (S.K.).a.g.t., s.71.

¹²⁷ Buhârî, Meğâzî, 83 (c.V, s.137.); Merdâ, 17 (c.VII, s.9.); İlim, 39 (c.I, s.37.); Müslim, Vasiyet, 20, 21 (c.II, s.1257, 59).

¹²⁸ Sandıkçı (S.K.), a.g.t., s.66, 71.

¹²⁹ el-Heysemî (Nûreddin Ali b. Ebî Bekr) (ö.807/1404), *Buğyetü’r-Râid fî Tahkîki Mecmeu’z-Zevaid ve Menbe’u’l-Fevâid*, (Thk.Abdullah Muhammed ed-

Allah'ın Elçisi: “İnsanların içine karışıp da onlardan gelecek sıkıntılara katlanan müslüman, insanların arasına karışmayıp onlardan gelecek sıkıntıya sabredemeyen müslümandan daha hayırlıdır.”¹³⁰ Hz. Peygamber'in kendi hayatında göstermiş olduğu bu dengeli tutum ve tavrına karşılık, müslümanlardan bazılarının aşırılığa meyletmelerinde ve dünya-ahiret dengesine uygun hareket etmemelerinde, hadis diye uydurulmuş sözlerin önemli ölçüde rol oynadığını görmekteyiz. Zira, “Kur’ân ve Sünnet’in hassasiyetle kurduğu bu denge, İslâm Tarih’i boyunca bazı tehlikelere mâruz kalmış, zaman zaman dünya ve ahiret yönünde bozulmuştur. Hicrî birinci asrın ortalarında zuhur eden çeşitli fitne olaylarıyla başlayan hadis uydurma faaliyetlerinin buna etkisi olduğu kanaatindeyiz. Bilhassa, uydurmacılar arasında büyük yer tutan zındıklar ile halkı hayırlı işlere yöneltmek için hadis uydurmaya câiz gören zâhidlerin bu konuda büyük zararları dokunmuştur.”¹³¹ Bu tür uydurmaların tesirinde kalan müslümanlarda ya *fanatizm* veya *dinden uzaklaşma* gibi iki yanlış telakkî meydana gelmiştir.

Günümüzde müslümanlık, sözü edilen iki tip müslümanla karşı karşıyadır. Biri, her şeyin çözümünü dünyayı dışlayan bir din anlayışında görür; diğeri ise dînin dışlandığı ,dünyada sadece akıl ve tecrübe ile meselelerin çözüleceğine inanır. İfrat ve tefritten hâlî olmayan bu iki görüşün İslâm’dan kaynaklanmadığı ne kadar açıksa , bunların teşekkülünde bazı hadis diye uydurulmuş sözlerin az veya çok etkisinin olduğu da bir vâkıdır.¹³² Daha kendi yaşadığı dönemde

Dervîş), Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1994, c.IX, s.192; Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî (ö.378/988), “*el-Lüma'*”, (İslâm Tasavvufu), (çev. H.Kâmil Yılmaz), İkbâl Ofset, İstanbul, 1417/1996, s.96.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.V, s.365; Tirmizî, Kıyame, 55 (c.IV, s.662, 663, H.no:2507); İbn Mâce, Fiten, 23 (c.II, s.1338, H.no:4032)

¹³¹ Köten (Âkîf), “*Müslümanların Dünya'ya Bakışlarında Hadis Diye Uydurulmuş Sözlerin Etkisi*” a.g.s., s.58; Ayrıntılı bilgi için bkz.Kandemir (Yaşar), *Mevzu Hadisler, Menşei, Tanıma Yolları, Tenkîdi*, D.İ.B.Y., İkinci Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980, s.51-61.

¹³² Köten (A.), a.g.t., s.61. Uydurulan bu sözlerden bazıları şunlardır: “Dünya bir leştir. Onu elde etmek isteyenler de köpektir.” (el-Aclûnî (İsmâil b. Muhammed) (ö.1162/1748), *Kesfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs Amme's-tehera mine'l-Ehâdîsi*

bu zâhidlik anlayışının aşırı bir seviyeye getirildiğini gören Hz. Peygamber, bu aşırılıkları makul bir çizgiye getirmiştir.¹³³

H.z.Peygamber'in İbadet Hayatında Denge:

Peygamberimiz, farz ve sünnet olur endişesi,yaptığına pişmanlık, işlediği bazı fiilleri emretmemesi gibi tedbirlerle, ashabının ve daha sonra onu örnek alacak insanların ibadetlerde aşırıya kaçmalarını önlemeye çalışmıştır.¹³⁴ Sahabeden ,Abdullah b.Amr (ö.65/684)'ın yeni evlenmiş olmasına rağmen aşırı ibadet etmesi sebebiyle, eşini ihmal ettiğini öğrenen Hz. Peygamber: “Öğrendiğime göre sen devamlı olarak geceleri namaz kılar, gündüzleri de oruç tutmuşsun.” deyince, O: “Evet, öyle yapıyorum” diye cevap verir. Bunun üzerine Rasûlullah: “Eğer böyle yapacak olursan,gözlerin zayıflar, nefsin usanır Unutma! muhakkak senin üzerinde nefsinin hakkı vardır;eşinin hakkı vardır. Bazı günler oruç tut, bazı günler tutma, gecenin bir kısmında namaz kıl,ama diğer kısmında uyu.”¹³⁵ demek suretiyle bir sahâbînin, hem aile hayatını düzene koymasını önermiş, hem de O’nu dengeli bir hayat sürmeye sevketmiş oluyordu.

Bu konuda diğer bir örnek de şudur :Hz. Peygamber'in gece ibadetini öğrenen üç sahabi,geçmiş gelecek bütün günahları affedilmiş olan Rasûlullah'ın ibadeti karşısında, kendi yaptıklarını az görmüşler, bunlardan biri gece boyu namaz kılmaya,diğeri her gün oruç tutmaya, üçüncüsü de hiç evlenmemeye söz vermişlerdi. Durumu öğrenen Hz. Peygamber, onlara: “Ben sizden daha çok Allah'a karşı sorumluluk bilincinde olanınızım. Lâkin ben,hem oruç tutar, hem tutmam. Hem

alâ Elsineti'n-Nâ s(I-II), Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1932, c.I, s.409); “Fakirlik benim övünç vesilemdir. Ben onunla övünürüm.” (Aclûnî, a.g.e., c.II,s.87); “Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.” (Aclûnî, a.g.e ,c.I, s.344.); “Dünya hayatı bir saattir. Onu da itaatle geçir.” (Aclûnî, a.g.e., c.I, s.416.); Bu sözlerin toplu bir listesi için bkz. Sancaklı (Saffet), Hz. Peygamber ve Çalışma Hayatı, s.98, 99.

¹³³ Demirci (Mehmet), “Zâhidlik Nedir? Dünya-Ahiret Dengesi Nasıl Kurulur?” D.E.Ü.İ.F.D (İzmir, 1987) c.IV, s.111.

¹³⁴ Âşık (Nevzat), *İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamber'in Tutum ve Tavrı*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996, ss. 84-95.

¹³⁵ Buhârî, Teheccüd, 20 (c.II, s.49.); Müslim, Sıyâm,35 (c.I, s.816, H.no:188)

namaz kılar, hem de uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir."¹³⁶ demiştir. Peygamberimizin "sünnetim" dediği sadece yapmış olduğu ibadetleri değil, dünyevî bu nimetlerden de istifade etmesi, yani ibadetle dünya hayatını birlikte devam ettirmesidir.¹³⁷

Hiz. Peygamber bir gün Hiz. Âişe'nin yanında ashabdan Havla b. Tuveyt isminde bir hanım olduğu halde içeriye girdi. Hiz. Âişe, bu hanımın, Medîne halkının en dindarı olduğundan ve bütün gece uyumadığından bahsedince, Hiz. Peygamber: "*Sürekli yapamıyacağın âmelden vazgeç. Size gücünüzün yeteceği ve devamlı işleyebileceğiniz nafîle ibadetler gerekir(...) Allah katında en makbul âmel, sahibinin devamlı işlediğidir.*"¹³⁸ demiştir.

c) Hiz. Peygamber'in Ekolojik Dengeyi Korumaya Yönelik Emir ve Tavsiyeleri:

Ekolojik dengenin temel taşları olan bitkilerin ve hayvanların korunmasıyla ilgili olarak ashabını defaatle uyarılmış ve bizâtihî kendisi de hem yeşili korumuş, hem de hayvanlara şefkatle muamele etmiştir. Rasûlullah: "*Her kim, yerine yenisini dikmeden bir sidre ağacını kesecek olursa, Allah ona cehennemde bir ev yapar.*"¹³⁹ buyurarak; ağaç kesimini, yerine yenisini dikme şartına bağlamıştır. "*Elinizde bir ağaç fidanı varsa, kıyamet kopmaya başlasa bile eğer onu dikecek kadar vaktiniz varsa, mutlaka dikin.*"¹⁴⁰ demek suretiyle ağaç dikilmesini teşvik etmiştir. Zira dikilen bir ağacın fidan haline gelmesi ve ondan istifade edilebilmesi için en az beş-on sene geçmesi gerekir. Halbuki o anda kıyamet kopmaktadır. Binaenaleyh, insanın ondan

¹³⁶ Buhârî, İman, 13 (c.I, s.10), Nikah, 1, 8 (c.VI, s.116-119); Müslim, Fedâil, 35 (c.II, s.1829); Nesâî, Nikah, 4 (c.VI, s.58, 60; Dârimî, Nikah, 1, 3 (c.II, s.455, 456, H. no: 2170, 2175)

¹³⁷ Köten (Â.), a.g.t., s.58.

¹³⁸ Buhârî İman, 32 (c.I, s.16); Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn, 31 (c.I, s.542, H.no:221); İbn Mâce, Zühd, 28 (c.II, s.1416 H.no: 4238), Muvatta, Salatu'l-Leyl, 1 (c.I, s.118, H.no:4)

¹³⁹ İbnü'l-Esir (İzzu'd-dîn), *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, Kahire, 1970, c.III, s.276.

¹⁴⁰ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, Kahire, 1379, s.168.

faaydalanması mümkün olmayacaktır. Ancak, her Şeye rağmen yine o fidanı dıksın. Çünkü ahiret, dünyadaki faaliyetlerin muhasebe yurdudur. Burada ekilen, orda biğilecektir.

H . Peygamber, tabiatın yeŐillendirilmesine, ekilip dikilmesine o kadar önem vermiştir ki, dikilen bir ağağtan insan, hayvan veya kuŐlar yedikçe, bunun sahibi için birer sadaka olduğunu bildirmiştir.¹⁴¹ Serçelerin haksız yere  ld r lmemesini¹⁴² emreden Rasûlullah, hayvan bakımına da önem vermiş, hayvanlardan süt sağanlara, t naklarını kesmelerini, sağım sırasında hayvanların bu t naklar yüzünden incitilmemelerini ikaz etmiştir.¹⁴³ H . Peygamber, özellikle karıncayı, bal arısını, h dh d kuŐunu öldürmeyi yasaklamıŐtır.¹⁴⁴ Ayrıca O, hayvanlardan ancak yapabilecekleri kadar iŐ beklenmesini¹⁴⁵ ve hayvanların da dinlenmelerini düşünmek gerektięini¹⁴⁶ ikaz etmişlerdir. Hatta bir keresinde, açlıktan karnı içine çekilmiŐ bir deveyi görünce: *“Bu dilsiz hayvana, bu muameleyi rev  gören, Allah’dan korkmalıdır. O’na binerken iyi bir halde binmelidir, onu yedirmeli, iirmeli onun da rahatını temin etmelidir.”*¹⁴⁷ demiŐlerdir.

Görülüyor ki H . Peygamber, bu emir ve tavsiyeleriyle daha o çağlarda ekolojik dengenin korunmasını sağlamaya çalışmıştır. Hayvanların acımasızca muamelelere maruz bırakıldığı ve sırf boŐ ar z  elde etmek amacıyla ormanların yakıldığı günümüzde Rasûlullah’ın bu mesajları oldukça m nidardır.

¹⁴¹ Buhârî, Edeb, 27 (c. VII, s. 78), Hars, 1 (c. III, s. 66); Müslim, M s kat, 2 (c. II, s. 1188, H.no:7, 8, 9, 10.); Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. III, s. 147)

¹⁴² Dârimî, Sünen, c. II, s. 11.

¹⁴³ Bayrakdar (M.), a.g.e., s. 60’da Sind , *H Őiye ala İbn Mâce*, Sayd, 12’den naklen.

¹⁴⁴ Eb  D v d, Edeb, 164 (c. V, s. 418, 419, H.no:5267); İbn Mâce, Sayd, 10 (c. II, s. 1074, H.no:1074); Dârimî, Ed h , 26 (c. II, s. 414, H.no:2005); Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. I, s. 332, 347.

¹⁴⁵ Buhârî, el-Hars ve’l-Muzara’a, 4 (c. III, s. 67)

¹⁴⁶ Müslim, İmare, 54 (c. II, s. 1525, H.no:178)

¹⁴⁷ Eb  D v d, Cihad, 44 (c. III, s. 49, H.no: 2548)

Sonuç

Belli dengeler üzerine kurulu olan Evren, bu dengeler korunduğu sürece kaosa sürüklenmeksizin varlığını devam ettirecektir. Gittikçe globalleşen dünyamızda bu denge içerisinde önemli bir yeri vardır. Zamanla, insanoğlunun bilinçsiz bir şekilde bozduğu dengelerin yeniden eski haline getirilmemesinin sıkıntısını yine insanoğlu çekmektedir. Baş döndürücü bir hızla ilerleyen teknolojinin sağladığı imkanlardan, dünyanın bir kısmı istifade ederken, dünyanın diğer kısmı geriden takip etmektedir. Milyonlarca insanın açlıktan öldüğü dünyamızda, tokluk sınırını aşarak aşırı bir şekilde israf eden insanların da bulunmuş olması dengelerin bozulduğunun göstergeleridir.

Halbuki Kur'ân, her şeyin belli ölçü ve dengeye göre yaratıldığını vurgularken, aynı zamanda iktisadi, sosyal, psikolojik ve ekolojik denge ile ilgili hususlara varıncaya kadar hep “denge” konusunu içeren mesajlar vermektedir. Kur'ân'ın yaşanmış canlı bir tefsiri olan Hz. Peygamber de Kur'ân'ın bu mesajlarını öncelikle kendisi tatbik ederek, insanlığa “*en güzel örnek*” olmuş ve hem bize hem de bizden sonra gelecek insanlığa dünya ve ahiret dengesinin nasıl sağlanacağını göstermiştir. Ayrıca O, her hususta olduğu gibi ibadette de aşırılığı tasvib etmemiş, ekolojik dengenin temel taşları mesâbesinde olan bitkilerin ve hayvanların korunmalarına da gerekli özeni gösterdiği gibi bizden de aynı ihtimamı göstermemizi istemiştir.

Netice itibariyle diyebiliriz ki, dengesizliklerin yaşandığı çağımızda, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in sunmuş oldukları “denge” ile ilgili bu mesajlara insanlığın her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. Bu mesajların gerekleri yerine getirildiği takdirde “dengeler”in yeniden, olması lâzım geldiği şekilde kurulduğu görülecektir.